

В. АЛМАШІЙ (Ужгород)

ПЕРШИЙ СВІТОВИЙ КОНГРЕС РУСИНІВ У МЕДЖИЛАБІРЦЯХ 23–24 БЕРЕЗНЯ 1991 РОКУ ТА ЙОГО ПЕРЕДУМОВИ

Проблема русинства є надзвичайно актуальною в сучасній політологічній й історичній науках. Питання русинства досить неоднозначне у сусідній з Україною Словацькій Республіці, де вони визнані як окремий етнос на рівні з українцями. Згідно міжнародних кордонів 1989–1991 рр., русини більш-менш компактно проживали на суміжній території трьох держав: колишнього Радянського Союзу, Чехо-Словаччини і Польщі. Невелика група проживає й у Югославії. Загальна кількість русинів за підрахунками П. Р. Магочі, становить 1,2 млн. осіб. До них учений відносить 977 000 осіб у Закарпатській області (колишня Підкарпатська Русь) України; 130 000 в Пряшівському регіоні, на північному сході Словаччини; 80 000 – в окресі Лемко, на південному сході Польщі, як і в інших частинах цієї країни і 30 000 у Воєводині (Бачка) та Хорватській Республіці [1, с. 191].

За даними перепису 1991 р. майже 14% населення Словаччини не є етнічними словаками [2, с. 63]. Саме тому

Словацька Республіка належить до європейських країн з відносно високим відсотком етнічних меншин. Найбільшою є угорська меншина, яка концентрується у південній частині Словаччини, поблизу кордону з Угорщиною. Друга за чисельністю етнічна меншина – роми. Третя – етнічні чехи. Інші меншини – це русини (17 200) та українці (13 300), які проживають переважно у Східній Словаччині, це етнічні німці, поляки, болгари та росіяни. Єврейське населення є однією з найменш чисельніших меншин у Словаччині [3, с. 168].

Чисельно русини найбільше представлені у північних та східних районах (далі окресах – авт.) Східної Словаччини, переважно прилеглих до кордонів, що склалося історично. Так, “русинська народність” найбільше поширена у 5 окресах: Гуменне – майже 8 тис. чол., Свидник – трохи більше 3,5 тис. чол., Бардейов – майже 2 тис. осіб, Стара Любовня – більше 1 тис. чол., Пряшів – майже 1 тис. осіб. У всіх інших окресах чисельність русинів становить менше за 1 тис. осіб. Виняток може становити лише окрес Кошіце, де до русинів належать трохи більше 600 осіб [4, с. 50]. Все це свідчить про досить компактне проживання русинів. Аналізуючи вищезгадані дані статистики, ужгородська дослідниця Надія Гичка відзначає два очевидні факти: 1) кількість русинів у відсотках 1991 р. у Словаччині приблизно дорівнювала українському переписові 2001 р.; 2) русини компактно проживають поряд із українцями, й водночас, на територіях, де відсутні українці, не проживають й русини. Перше твердження важливе існуванням групи людей, котрі ідентифікують себе русинами й це необхідно визнавати, адже це є факт. Друге ж твердження демонструє пропорційне проживання українців та русинів на одних територіях [3, с. 168].

Заснування у 1978 р. Карпаторуського дослідного центру (США), видання монографій з русинської проблематики, історії українців Західної України, Східної Словаччини (до 1993 р. їх було опубліковано 35!) та квартальника “Карпаторуський американець” (Carpatho-Rusyn American) служили організаційним вивершенням ідеї русинства за межами України і Словаччини [5, арк. 2]; одночасно вони готували наукову громадськість Західної Європи і Америки до остаточного визнання мови і етносу як структурно не схожих, навіть генетично віддалених від українців. А відтак – необхідно всіляко було сприяти (з підключенням впливових політичних сил і громадських структур) визнанню й утвердженню русинів як етнічної окремішності. Ось чому зерна ідеї “відновлення русинської мови і етносу”, що з кінця 80-х років ХХ ст. залунали у Закарпатті і Пряшівщині, мали добре опрацьований ґрунт [5, арк. 2].

Цікаву розвідку щодо русинства на початку 90-х рр. оприлюднив Душан Ковач. Він чітко розділяв національну та етнічну меншину, відносячи українців до національної (оскільки володіють власною державою), а русинів – до етнічної. Як приклад він наводить національну меншину угорців у Словаччині, і, навпаки, національну меншину словаків в Угорщині. Досить специфічною, за такої постановки питання, постає тема русинства. Так, світовий конгрес русинів (березень 1991 р. в Меджилабірцях) постановив, що русини є самостійним народом, котрий формується на основі великої кількості діалектів, причому русини жили і продовжують жити в інших (різних) державах. Таким чином, русинство, з погляду Душана Ковача, дійсно виглядає досить специфічно у Південній та Східній Європі, зважаючи на відсутність власної держави, проживання в різних державах, наявності безлічі діалектів без уніфікації єдиної мови. Тобто всі ці висновки важко вмістити в наукове розуміння “народу” [6, с. 9–19].

Дослідження проблеми ідентичності русинів порушував у своїх дослідженнях Людовіт Гараксім. Він наголошував, що “русинська народність” (“Русинська народність” – офіційний термін, який найчастіше використовується у словацьких дослідників з даного питання. Даний термін є синонімом поняття “русин” [3, с. 168]) в історичній ретроспективі часто ідентифікувала себе, або принаймні, була більш лояльною, до російського народу, в той час як будь-що українське викликало спротив. Яскравим прикладом була політика соціалістичного уряду Чехословаччини після Другої світової війни. Суцільна українізація та православізація викликала значний спротив у русинській народності”. Саме на несприйнятті українського “примусу” й укріплювалася русинська ідентичність [7, с. 71–80]. Проблема несприйняття русинами українців, і навпаки, продовжувала й надалі залишатися однією з невивіршених проблем у Східній Словаччині [3, с. 169]. Дослідник зазначав, що дискусія про народну чи національну ідентифікацію русинського населення у Східній Словаччині, що відбувалася в кінці 1980-х – на початку 1990-х років, була власне, дискусією про те, чи русини в Словаччині є частиною української національної спільноти або окремою нацією [35, с. 207]. Це питання було не новим, а дискутувалося власне з часу т. зв. русинського національного відродження [36], що є досить давнім. З того часу русини Словаччини для свого означення вживали етнонім русин, рус (руський і русский), угрорус, карпаторус. На території тодішньої Підкарпатської Русі використовувалося визначення “південнокарпатські русини” [37]. Однак, за словами Гараксіма, самоназву українців не вживали аж до кінця міжвоєнного періоду. І не тому, що її не знали, але тому, що не визнавали себе українцями і не хотіли бути ними означувани. З цього погляду ситуація між русинами у Східній Словаччині була іншою, ніж в сусідньому Закарпатті (в той час Підкарпатська Русь), де до кінця того періоду частина населення вважала себе представником українського народу, інша частина традиційно голосилася до русинської національності [35, с. 207]. Як стверджує Л. Гараксім, більшість населення навіть у цій частині домніховської республіки не ототожнювала себе з українським народом і відкидала усе, що означало як українське.

Варто додати, що станом на 2001 р. за переписом у Словаччині уже налічувалося: 24 201 русин, 87,4% з яких проживало в Пряшівському краї. Українців у 2001 р. нараховувалося лише 10 814 осіб, причому 77,3% з їх кількості налічувалося саме в Пряшівському краї [8, с. 208–218].

Найбільш чисельні етнічні меншини незалежної Словаччини упродовж 90-х років ХХ ст. постали перед необхідністю вирішення власного комплексу проблем. Угорська меншина протягом вказаного періоду домагалася втілити в життя ряд культурно-освітніх завдань, разом із досягненням політичних цілей. Роми Словаччини постали перед складними проблемами соціально-економічного та суспільно-інтеграційного характеру. Гучно заявив про себе русинський рух, спричинивши розкол в середині української меншини Словаччини, поділивши її на дві – українську та русинську. За словами Я. Ліпінського, одного з лідерів русинського руху 90-х рр. ХХ ст., українська й русинська меншини перебували в тіні проблем і амбіцій угорської

меншини та соціальних аспектів ромської проблематики [9, с. 9].

Відмітимо, що українці та русини Словаччини проживають переважно у північно-східній частині країни, в окресах Гуменне, Бардіїв, Сніна, Стара Любовня, Медзілабірці, Стрпков, Свидник, Пряшів. Цікавим є те, що за даними останнього чехословацького перепису населення 1991 р., 16 937 осіб самовизначилися як русини і 13 847 осіб – як українці. Разом з тим, 49 099 осіб заявили, що їхньою рідною мовою є русинська. Водночас русини і українці Словаччини проживають на спільній території, поділяють історію, культуру, традиції, релігію, у спілкуванні використовують єдиний діалект. Практично жодна зі сторін не заперечувала того, що народ, який проживає у північно-східній частині Словаччини є спільного етнічного походження, незважаючи на те, як самовизначається. Тож не існувало жодних об'єктивних критеріїв, за якими вдалося б розрізнити українців та русинів. В свою чергу, науковці вказували на спільність походження з українським народом, при цьому відзначаючи наявність відмінної етнічної ідентифікації.

Відзначимо, що самоназва "русин" (у розумінні окремих народ, зустрічається майже у всіх словацьких дослідників) [3, с. 168]. Спочатку була етнонімом східних слов'ян, що проживали в східних регіонах польсько-литовської співдружності, тобто, українців і білорусів. Проте, серед науковців поширеною є думка, що русинами є насамперед західні українці. У північній Буковині [10, с. 65–71], східній Галичині, північно-східній частині Угорщини, що перебували в складі Австро-Угорщини, майже до початку Першої Світової війни місцеве слов'янське населення вживало самоназву "русин". З того часу самоназва "русин" поступово була замінена сучасними українським та білоруським етнонімами. Лише східні слов'яни, які проживали в Карпатській Русі, та емігранти звідти до Воєводини (край у складі Сербії), Срем (Хорватія) [11, с. 153–164], в США, Канаді продовжували використовувати етноніми "руснак" і "русин". За твердженням науковців етнонім "русин" походить із Середнього Подніпров'я, був першою самоназвою українського народу й використовувався в східній та центральній Україні [12].

За даними перепису населення 2001 р. у Словаччині етнонім "русин" був найбільше поширеним серед населення північно-східних окресів. 24 201 особа записалися русинами, а 10 814 – українцями [13]. У 1968 р. під час Празької весни було вперше використано термін "русини – українці" на Пряшівщині. Почали лунати заклики про дозвіл використовувати етнонім "русини" на офіційному рівні, який був замінений з початку 1950-х років [14, с. 439]. Він використовувався лише як синонім (й додаток) до етноніму "українець" [15, с. 96]. З 1989 р. вживається самоназва "русини – українці", чому сприяло й етнічне відродження.

6.12.1989 року у Пряшеві відбулося розширене засідання Пленуму Центрального Комітету КСУТ ("Культурна спілка українських трудящих"), на якому були обговорені питання культурно-виховної роботи Союзу (Спілки) серед ксутьців і інших українських трудящих на тогочасному етапі. Було вказано на те, що на порядок денний вийшла потреба докладного аналізу діяльності КСУТу з часу його виникнення аж до сьогодення, визначення дальших напрямків праці у в нових умовах перебудови, які здійснювалися в політичному, економічному, соціальному і культурному житті [16]. З цієї метою Пленум ЦК КСУТ прийняв рішення скликати позачерговий з'їзд [17, арк. 1]. Був розроблений "План організаційного забезпечення позачергового з'їзду Культурного союзу українських трудящих ЧССР", який був ухвалений Президією ЦК КСУТ 12.12.1989 року в Пряшеві за підписом його першого секретаря д-ра Івана Панчури [17, арк. 1–5].

Зазначимо, що процеси всередині русинсько-української меншості, які відбулися в кінці 1989 – 1990 рр., свідчили про загострення проблем, пов'язаних з посиленням національного самоусвідомлення, як реакції на штучне замовчування цих питань у минулі чотири десятиліття. 20.01.1990 р. в м. Пряшеві відбувся позачерговий з'їзд Культурної спілки українських трудящих Чехо-Словаччини (КСУТ). Делегати (450 чол. від 286 первинних організацій КСУТ з усієї країни) прийняли рішення про перейменування організації у "Союз русинів-українців Чехословаччини" (СРУЧ), обрали його керівний орган – Раду, затвердили програмні та статутні документи. Згідно з рішеннями з'їзду, реформована організація орієнтувалася на зміцнення дружби та співпраці з словацьким народом, іншими національностями у ЧСФР, розвиток співробітництва з народом Радянської України, організаціями української діаспори в Європі та у всьому світі [18; 19; 20, с. 89].

Було констатовано, що Позачерговий з'їзд русинів-українців Чехословаччини зробив критичний аналіз із дотеперішньої діяльності Культурного союзу українських трудящих ЧССР, вказав на позитивні досягнення, недоліки і проблеми, які довгі роки і дотепер не вирішені [21, арк. 2].

З'їздом було прийнято "Програмне проголошення з'їзду українців-русинів ЧССР" [22], в якому наголошувалося, що "українці-русини, які живуть в ЧССР, висувають своїх представників і компетентних фахівців до Федеральних Зборів, Словацької Національної Ради, Федерального і народних урядів та інших керівних та виконавчих органів [4, с. 120–122], щоб могли прямо висувати обґрунтовані вимоги своєї національності та рівночасно кваліфіковано допомагати виконанню важливих завдань в інтересах рівномірного соціально-економічного розвитку областей, в яких вони живуть" тощо [22, арк. 1]. В заключенні "Програмного проголошення" було зазначено, що "з цієї метою навіязувати та поширювати контакти з Україною, її представницькими та культурно-політичними органами й установами, а також з українськими та русинськими організаціями і культурно-освітніми закладами в різних країнах світу" [22, арк. 2]. Виборча комісія провела також голосування на зайняття керівних функцій Ради русинів-українців Чехословаччини. У таємному голосуванні взяло участь 332 делегати. Найбільше голосів – 294 – набрав М. Гиряк, якого було обрано головою. М. Бобак набрав 183 голоси і його було обрано першим заступником голови [23, арк. 2].

У програмних документах та проголошеному зверненні учасники з'їзду наголосили на проукраїнській орієнтації новоствореної організації [4, с. 110]. Отже, вимоги СРУЧу до владних органів ЧССР та ССР полягали в забезпеченні ширшого представництва на федеральному рівні, словацькому парламенті, в органах місцевого самоврядування [4, с. 120–122], надання більших можливостей та підтримка розвитку національного шкільництва, культури, друкованих видань меншини тощо [4, с. 98–99]. Зокрема, у "Плані роботи Організації на найближчий період" [24, арк. 1–3] читаємо, наприклад, що "українці-русини Чехословаччини вимагають утворення такої системи шкільництва, в якій би кожна дитина нашої

національності могла засвоїти як рідну мову, так і основи історії та культури свого народу, а також основи естетичного і морально-етичного виховання. З цією метою необхідно видати нові підручники, які б відповідали специфічним потребам нашої (тобто української – авт.) національної школи” (п. 1) [24, арк. 1]. СРУЧ виступав за те, щоб усі питання, що стосувалися українського населення, вирішувалися за його участі. Разом з тим, дискусія на з’їзді, дальша еволюція русинсько-українського руху підтверджували наявність істотних суперечностей у його середовищі саме з питань етнічної самоідентифікації (детальніше про роботу Позачергового з’їзду Культурного Союзу українських трудящих 1990 року і національну самоідентифікацію русинів-українців Чехословаччини на рубежі 80-х–90-х років ХХ століття див. [25]). Фактично всередині національності поглибився розкол між прибічниками “русинської” та “української” орієнтації. Між ними під час з’їзду виникла конфліктна ситуація. Причиною конфлікту стали пропозиції, винесені на обговорення представниками “Ініціативної групи за відродження русинів” із Меджилабірців: визнання на державному рівні самостійної русинської народності; публікації та видання матеріалів русинським діалектом; кодифікація русинської писемної мови на основі діалекту “лабірщини”, запровадження викладання русинської мови як обов’язкового шкільного предмету з 1 по 5 клас. Конфлікт призвів до розколу організації. Представники так званої “меджилабірської ініціативи” (від м. Меджилабірці, Гуменського округу Східної Словаччини) розгорнули активну діяльність по пропаганді “русинства” в рамках нової альтернативної організаційної структури “Русинська оброда” (РО, “Русинське відродження”), заснованої під час зустрічі русинів(-українців) у Меджилабірцях 25 березня 1990 р. [20, с. 89]. Головою було обрано Василя Турок-Гетеша. У програмних документах новоствореної організації було повністю відкинута і засуджена політика українізації. Основною вимогою РО було визнання русинів окремим народом. У щотижневику СРУЧу “Нове життя” почала регулярно виходити спеціальна сторінка “Голос русинів”. Русинська оброда у 1990 році започаткувала новий журнал – “Русин”. Її представники висунули вимогу визнання “русинської” належності більшості населення північно-східної Словаччини. Вважаючи корінне населення регіону “русинами”, вони запропонували у ході чергового перепису населення ЧСФР, а також в особистих документах громадян фіксувати належність до “русинської” національності. А під Українцями “Русинська оброда” визначала, в основному, емігрантів та реемігрантів з України, осіб, які самоідентифікуються як “українці”. Пропонувалось розмежування навіть у назві спілки українських трудящих ЧСФР – “Союз русинів та українців Чехословаччини”. Існуюча назва СРУЧ була певним компромісом між представниками двох течій русинсько-українського руху на надзвичайному з’їзді КСУТу, але так і не примирила їх [20, с. 89].

Поряд з культурно-освітніми вимогами – визнання русинських діалектів у школах, засобах масової інформації, театрах тощо, з’являються і крайні твердження про автохтонність та самобутність “русинів” навіть як окремого народу, необхідність об’єднання всіх русинів в територіально-географічному регіоні прикордоння Словаччини, України (Закарпаття), Румунії, Югославії та Польщі [20, с. 89].

Слід зазначити, що після “оксамитової” (ніжної) революції в Чехословаччині 1989 року виникли нові комітети, часто очолювані особами, які не були ніяким чином пов’язані з комуністичним режимом. Перш за все, нові громадські комітети піклувалися про трансформацію (заявляючи про демократизацію) старших українських організацій. Невдовзі, вони створили власні русинські організації і друковані органи.

Зауважимо, що у лютому 1990 року в Закарпатській Україні в м. Ужгороді була закладена перша русинсько орієнтована організація на Закарпатській Русі від Другої світової війни, відома під назвою “Товариство Карпатських Русинів” з представництвами по цілій Закарпатській Україні. Спочатку воно сповідувало культурні та екологічні цілі – підтримувати і зберігати знання про місцеву історію і звичаї. Та, незабаром, Товариство почало висувати політичні вимоги, зокрема в питаннях визнання русинів як окремої національності і повернення до автономного статусу Закарпатської Русі, який був нелегально відібраний в 1945 році [1, с. 195].

Таким чином, до кінця 1990-го року, на території проживання русинів, були закладені п’ять нових русинських організацій. Окрім Товариства Карпатських Русинів в Закарпатській Україні, до них належали Товариство відродження русинів (Русинська Оброда) в Меджилабірцях у Чехо-Словаччині (закладено в квітні 1990 року), Товариство друзів Підкарпатської Русі в Празі (створено в жовтні 1990 року), Товаришиння Лемків в польській Легніці (закладене в квітні 1990 року) і Руська Матка (Русинська Матка) в Руськім Керестурі в Югославії (виникла в грудні 1990 року). Кожна з цих організацій мала журнал або газету, які виходили рідною мовою (Бесіда (Легніца, Польща, з 1989 року); Отчий храм (Ужгород, з 1990 року); Підкарпатська Русь (Прага, з 1991 року); Русин (Меджилабірці, Чехословаччина, з 1990 року), або мали доступ до існуючих видань. Усі п’ять організацій висували наступні вимоги: щоб русини були визнані як самостійна національність, щоб русинська літературна мова була кодифікована і в кінцевому результаті використовувалася у школах як навчальна мова, щоб русинам в країнах їхнього проживання були забезпечені повні права національної меншини, щоб русини були визнані за домінуючу національність в Закарпатській Русі [1, с. 195].

Отже, численні спроби задля врегулювання ситуації: проведення зустрічей в Кошицях, Пряшеві, Гуменному, організація Пленуму СРУЧ 26.05.1990 р., так і не відвернули розколу. 17.11.1990 р. у Меджилабірцях відбувся І-й сейм русинів, а 23–24.03.1991 р. тут же проходив І Світовий конгрес русинів.

Зазначимо, що в перші дні весни 1991 року в Пряшеві й Меджилабірцях відбулися дві незалежні від себе визначні акції – міжнародний науковий семінар “Традиції регіональних культур русинів-українців у Карпатах і діаспорі” та Перший Світовий конгрес русинів (Меджилабірці, 23–24 березня 1991 року), в якому взяло участь близько 250 делегатів з Польщі, Югославії, Закарпаття, Канади, США і ЧСФР. Організатором конгресу була Русинська оброда. Його учасниками, окрім інших, були і делегації організацій русинів: Товаришиння лемків з Польщі, Руської Матки з Югославії, Товариства карпатських русинів з Ужгорода тощо [26, с. 1].

За столом президії Першого Світового конгресу русинів у Меджилабірцях засідали: член комітету Русинської оброди (РО) і Ради Уряду СР для національних меншостей і етнічних груп І. Бицко, голова РО і член згадуваної Ради В. Турок-Гетеш, голова Карпато-русинського дослідного центру в Нью-Джерсі П. Р. Магочий, голова Товариства карпатських русинів в Ужгороді В. Сочка-Боржавін, голова Товаришиння лемків Польщі А. Копча й голова Руської Матки Л. Медеші [27, с. 1].

В дискусії виступили: представники Товариства приятелів Підкарпатської Русі з Праги, Міністерства культури СР з Братислави, політичного руху "Співжиття" з Кошиць, СРУЧС з Пряшева, Спілки словацьких письменників з Кошиць, Ради Уряду СР з питань національних меншин й етнічних груп з Братислави. Загалом виступило понад 30 делегатів. В культурній програмі виступили: чоловіча співацька група "Заруба" з Нягова, Театр Александра Духновича і "Пульс" з Пряшева. З головною доповіддю виступив голова Русинської оброди Василь Турок-Гетеш. В ній він зазначив, що конгрес є першою великою можливістю у справі домовлень, заявити про проблеми, які турбують і спільно їх вирішувати. Не всі русини мають однакові можливості, бо не живуть разом, а розкидані по Європі і Америці, де кожний народ, національність має інші можливості щодо свого усвідомлення [26, с. 1]. Найголовнішою є національна самоідентифікація, яка в різних регіонах Європи – інша. Дальшою проблемою, про яку потрібно дискутувати, є мова (яку потрібно запровадити до шкіл), граматику якої потрібно створити. Далі – говорив про газети – регіональні та міжрегіональні, які б на увесь світ давали знати про русинське національне життя; про проблеми русинської національної і професійної культури, про можливості налагодження економічних зв'язків між регіонами, в яких живуть русини [26, с. 7].

Ці болючі проблеми, підняті Василем Турок-Гетешем, були і темами до дискусії. Слово мав літератор Василь Петровай з Маріуполя (СРСР), але родом із Габури (автор роману "Русини"): "... Ми великий народ, який ся не подарило зничити ни мадяризаційов, ни русифікаційов, ни українізаційов. І то свідчить, же русини – народ великий, лем му треба дати свободу... Чом му не признають право на власну народність! А найгірше є, же так роблять самы браты – словяне" [26, с. 7].

Переважна частина делегатів говорили про проблеми національної (народної) ідентичності, мови, газет, шкіл. В дискусії були й виступи про русинів в окремих регіонах, про їх долю в минулих роках, яка чи не найболючішою була у лемків у Польщі. Про неї розповів Андрій Копча, керуючий Стіваришінням лемків [26, с. 7].

Цікавим був виступ П. Р. Магочі, керуючого Карпато-русинським дослідницьким центром в Нью-Джерсі, в якому розповідав, чи є русини самостійною групою, чи відгалуженням іншого народу, проаналізував проблеми русинства в країнах, в яких вони проживають [26, с. 7]. Ним, зокрема, було зазначено, що в Америці не зовсім здивувалися відродженню русинства, наприклад, на Пряшівщині в Чехо-Словаччині. Адже українська орієнтація тут нібито не мала такого глибокого коріння, як на Підкарпатській Русі (Закарпатті). Щобільше, протягом кількох місяців Празької весни 1968 року, коли можна було говорити без цензури, чимало людей на Пряшівщині вимагало припинення української орієнтації і повернення русинських шкіл і створення Русинської національної ради. І хоч згодом русинство було затавровано як "антипрогресивне", "антирадянське" і контрреволюційне явище, "русинська ідея на Пряшівщині не завмерла, а тільки лежала приспана до революції 1989 року" [28, с. 6].

Проте, професора здивувала швидкість, з якою зреагували русини й українці Пряшівщини. До тижня після революції 17 листопада у Пряшеві зібралася ініціативна група. Вона зліквідувала "політично скомпроментований" Культурний союз українських трудящих і на його місце поставила СРУЧС – Союз русинів-українців Чехо-Словаччини. Проте, коли деякі русини прийшли до висновку, що нова організація не відповідає їхнім потребам, вони встановили в березні 1990 року свою власну організацію в Меджилабірцях – Русинську оброду. Цікаво, що прихильниками Русинської оброди були, переважно, люди молодшого покоління. "Ми в Америці погоджуємося з русинською і українською орієнтаціями на Пряшівщині, що найбільша трагедія нашого народу – це його словакізація. Треба зробити все можливе, щоб звернути цей процес і відновити свідомість серед місцевої людності, що вона належить до східнослов'янської руської культури" [28, с. 6].

Професором були висловлені власні думки щодо причин національної асиміляції на Пряшівщині, якими він не погоджується з поглядами українських діячів стосовно цих самих причин. Що стосується примусової словакізації з боку колишньої державної влади, то П. Р. Магочий висловив думку, що це є, швидше, наслідок дій самих русинів, які за сталінського режиму висловилися в єдиний можливий спосіб. Вони не хотіли називатися українцями і не хотіли українських шкіл. Вони зробили висновок, що коли вони не можуть мати свою власну русинську ідентичність і школи, то вони воліють словацьку ідентичність і словацькі школи. Така дія не була виявом браку національної свідомості. Вона відбивала чітке усвідомлення того, ким вони були і ким вони не хотіли бути.

Теза українців, що назву "русин" можна вживати, але тільки у формі "русин – українець", проф. Магочию нагадувала скомпроментовані спроби створити "чехо-словацьку" національність у 1930-і роки. І хоча вони готові визнати, що назва "русин" гідна вжитку з огляду на історичну давність, вони вимагали розуміти її як синонім слова "українець". "Ми в Америці, говорить вчений, особливо в Карпато-русинському дослідному центрі, засуджуємо русофільську орієнтацію, яка довгі роки плутала ситуацію і переконувала русинів, що вони якимсь чином справжні росіяни". В цьому він підтримував опір СРУЧС подібній тенденції [28, с. 6].

З багатьох поглядів русинський рух мав більші успіхи на Пряшівщині, ніж в інших країнах, де він раніше не існував. Включення русинів, окремо від українців, у списки під час перепису населення в березні 1991 року, за словами П. Р. Магочия, означало, що русинів офіційно визнано як окрему національну меншість у Чехо-Словаччині. Українська інтелігенція і кілька тисяч осіб вижили протягом періоду української орієнтації на Пряшівщині, – продовжував професор, – але переважна більшість русинів на Пряшівщині стала словаками. "Тепер русинська орієнтація мала нагоду припинити, а, може, навіть повернути словакізацію". Було також заявлено, що вона, можливо, не матиме успіху, але не може вийти з цього гірше, ніж українська орієнтація, яка панувала в культурному житті до 1989 року. Але щоб мати успіх, русинська орієнтація мусить мати конкретні досягнення. Вона мусить творити нормативну літературну мову, видавати популярні історії регіону і організувати громадські виступи. Їй потрібні результати в усіх цих галузях [28, с. 6].

Хоча у дискусії найініціативнішими були русини із Закарпаття, та найбільш концептуальні виступи були у русинів з Югославії, які вели розмову і про способи конкретної співпраці з словацькими русинами та русинами з інших країн. Ті проблеми, які були у русинів Словаччини, у них давно минули. Окрім того, югославські русини – найбільш сформовані, мають свою кодифіковану мову, свої школи – від найнижчого по найвищий ступінь, своє радіо, газети, видавництво, редакцію на телебаченні, а, головне – за словами Голови Руської Матки Любомира Медеші – інтелігенцію, яка сформована на

народнім ґрунті, інтелігенцію, яка вийшла з русинського народу [26, с. 7].

Русини з Словаччини говорили про школи, в яких батьки школярів не хочуть, щоб їх діти вивчали українську мову, бо книжки, написані українською мовою, важкі для дітей. Та й родичі (батьки) дітей багато слів не розуміють (як було заявлено). Наприклад, вчителька Гелена Лапішакова з Меджилаборець виступила з пропозицією, що потрібно чим швидше розпочати вчити по-русинськи, потрібно створити граматику цієї мови, а до роботи над нею долучити і вчителів, які довгі роки навчали української мови. Степан Бунганич говорив про потребу створити таку русинську інституцію, яка б цікавилася проблемами русинів. Ця пропозиція була прийнята делегатами [26, с. 7].

На основі виступів у дискусії, було написано і Проголошення русинів, в якому говорилося, що “русини не є частиною українського народу, а самобутнім народом, який в майбутньому хоче вирішувати про себе самостійно”. Була прийнята Постанова, в якій говорилося, що подібні Конгреси будуть організовуватися кожний другий рік в іншій країні (найближчий у Польщі), був створений інтеррегіональний орган конгресу; було затверджено, що журнал “Русин” буде слугувати як орган конгресу з утворенням його інтеррегіональної редакційної ради [26, с. 7].

Далі, за Постановою, потрібно було створити делегацію на європейську конференцію з питань національностей, яка мала відбутися у травні 1991 року у Будапешті [26, с. 7]. У заключних документах учасники конгресу наголосили на тому, що русини є самостійним народом, а не складовою частиною українського народу [27, с. 1].

Конгрес подякував федеральній владі СР за моральну і матеріальну підтримку і схвалив текст листа Святому Отцю Іоанові Павлу II і поздоровлення Папєвропейській унії. Світовий Конгрес закінчився з думкою, яку висловила д-р Зореслава Митровка з Ужгорода та інші делегати: “Ми мусимо заявити на цілий світ, що хочемо жити і розвиватися – бути собою, мати право знати свою власну історію, мати право на свою мову, культуру. Але, при цьому, не забувати поважати історію, мову, культуру народу українського, який є нашим найближчим слов’янським братом, не більше і не менше” [26, с. 7].

Одночасно, у Пряшеві, на міжнародному науковому семінарі “Традиції регіональних культур русинів українців у Карпатах і діаспорі” зі своїми науковими доповідями виступили О. Мишанич, М. Мушинка, О. Дуць-Файфер, І. Удварі, Л. Медеші та П. Р. Магочий, які говорили, перш за все, про культуру русинів, що проживали на території колишнього Радянського Союзу, Чехо-Словаччини, а також Польщі та Югославії [27, с. 1].

У співдоповідях, доповненнях, запитаннях чи репліках прийняли участь Ю. Бача, М. Штець, Ф. Ковач, А. Ковач, І. Яцканин, Ф. Іванчов, В. Грешлик, Ю. Муличак та інші. Відбувався жвавий діалог, але деякі науковці української орієнтації гостро виступали проти русинства, “лякаючи політичним русинізмом”. Якщо у Пряшеві перевагу (щодо кількості) мали ті, хто української орієнтації, то в Меджилабірцях (на Першому Конгресі русинів) переважали русини зі Словаччини, Підкарпаття, Польщі та Югославії.

Зазначалося, що якщо русини з Закарпаття лише добивалися своїх прав, то Югославські русини їх мали визнано в найбільшій мірі. Перш за все вони були визнані державою як самостійна національність. За те боролися і закарпатські, і словацькі русини, і лемки. А що в Чехо-Словаччині створювалися для того подібні добрі умови, як в Югославії, про те засвідчив і Перший Світовий конгрес русинів у Меджилабірцях, де сильно прозвучало: “Ми русини”. “Але, борючись за свою ідентичність, за своє визнання в Чехо-Словаччині, не потрібно русинам виступати проти українського, українців, бо воно і вони – найближчі!” (О. Зозуляк) [27, с. 1]. Так, певною символікою був, здійснений у перших днях весни, і Перший Світовий конгрес русинів, русинів пробуджених до життя (О. Зозуляк).

“Мы, Русины, што жыєме в Середній Европі на своїх історичних територіях, і Русины в діаспорі, главні в США і Канаді, веджены добрыма умыслами споіти свої сили в інтересі забезпечення розвою нашого культурного, народностного і економічного жывота, вирішыли сьме заложыти цілосвітову русинську організацію, котра понесе назву Світовий конгрес русинів” (Далі: СВК) [29, арк. 1].

Таким чином, головним змістом існування Світового конгресу русинів була тенденція вирішувати своїми силами проблеми життя русинів в Європі і Америці. Спонукало їх до того, як констатувалося у вступній частині “Штатуту” 1999 р., підписаного В. Турком (голова Світової Ради русинів (далі: СРР)), І. Туряницею (заступник голови СРР) й ще п’ятьма членами 26.06. в Ужгороді “негативна історична дійсність, коли внаслідок комуністичних маніпуляцій з русинською національністю, дійшло до духовного, а місцями й до фізичного геноциду русинів. Також говорилося, що цією формою русини хотіли перешкодити й тому, що з ними сталося тут, в Середній Європі, в 50-х рр. ХХ століття, коли вони були, як національність, змінені на українців. Крім того, дбати про те, щоб проблеми русинської культури, самовизначення й історичного спрямування впевнено тримати в своїх руках [29, арк. 1].

Зазначимо, що Світовий конгрес русинів є федерацією русинських організацій, які діють на території держав, де проживають русини [29, арк. 1]. СКР керують члени світової ради русинів згідно схваленої програми конгресу членами СРР на своєму засіданні [29, арк. 1]. Його (тобто СКР) творять русинські організації: дійсні члени – засновники СКР і асоційовані члени – організації, які зареєстровані у своїх державах і виявили бажання працювати в цьому конгресі [29, арк. 1].

Світовий конгрес русинів об’єднує фізичних осіб русинської національності і русинські національно-культурні товариства в Словаччині і за кордоном; є юридичною особою, виступає в юридичних відносинах під своїм власним іменем і несе відповідальність, яка випливає з цих відносин. У своїй діяльності СКР керується Конституцією СР, законами і загальнодіючими юридичними нормами СР, міжнародними договорами, підписаними СР, Декларацією прав людини і свобод й власним Статутом. Завданням СКР є об’єднувати русинські національно-культурні громадські товариства, організації в Словаччині й інших держав і координувати їхню діяльність [30, арк. 1].

Згідно Статуту, діяльність СКР спрямована на:

- презентацію історії, культури, фольклору, традицій і сучасного стану русинів посередництвом доступних інформаційних засобів, таких як телебачення, радіо, преса, інтернет та інше;
- утримування сталих контактів з окремими членськими громадськими організаціями русинів в СР й інших державах;
- підтримку й активізацію передусім діяльності поодиноких членських громадських організацій русинів, але й цілого

національно-культурного руху русинів у СР й у світі, з особливим зверненням уваги на молоду генерацію;

– видавництво власної періодики, журналу "Русин" [30, арк. 1].

Членами СКР можуть бути як фізичні особи так і індивідуальні члени й громадські організації, колективні члени.

Членство у Світовому конгресі русинів є добровільне на основі згоди зі Статутом СКР [30, арк. 1]. До СКР можуть бути прийняті русинські громадські організації, які розвивають таку діяльність:

– турбуються про відродження національної самоідентифікації русинів;

– піклуються про культурну спадкоємність русинів;

– охороняють і розвивають русинську мову;

– піклуються про історичну спадщину свого національного буття;

– підтримують і розвивають співжиття і співпрацю між русинами й іншими народами і національними меншинами у відповідності із законами тих держав, де організація існує [30, арк. 2; 29, арк. 2].

До СКР не можуть бути прийняті політичні партії і конфесійні групи, тому що СКР не являється ні політичною, ні конфесійною організацією, а національно-культурною громадською організацією [29, арк. 2]. В Статуті також зазначається, що СКР не відповідає за діяльність, правові і фінансові проблеми поодинових членів СКР [30, арк. 2; 29, арк. 3].

Найвищим органом Світового конгресу русинів є членські збори, які скликаються один раз на два роки, і є повноважні вирішувати питання за участі більше половини його учасників [29, арк. 1]. Можуть бути скликані надзвичайні збори Конгресу, які збираються за рішенням Світової Ради русинів, якщо про це виявить бажання більше половини його учасників. Членські збори схвалюють програму засідання, Статут СКР, план роботи СКР і Світової Ради русинів до найближчих зборів СКР; вирішують основні питання діяльності організації, обирають Світову Раду русинів, ревізора, вирішують про членство кандидатів на вступ до організації [30, арк. 2]. Делегувати найбільше по десять делегатів на Членські збори СКР мають право членські русинські громадські організації; інші русинські національно-культурні організації можуть брати участь у зібранні членів СКР лише як гості. У випадку, якщо постійний або асоційований член організації не дотримується Статуту СКР, Світова Рада русинів дає пропозицію СКР на його звільнення, про що буде вирішено голосуванням. Право голосу мають лише делегати, не гості. Рішення членських зборів СКР вважаються прийнятими, якщо за них проголосує більше половини делегатів [30, арк. 2].

Виконавчим органом СКР, який забезпечує діяльність організації в період між членськими зборами, скликає членські збори організації СКР, готує і пропонує програму наступного засідання членських зборів СКР, готує справу про свою діяльність між засіданнями СКР (тобто за минулий період) і рамковий план (програму) діяльності до найближчого засідання, є Світова Рада русинів [30, арк. 2–3; 29, арк. 1, 2]. Вона складається з представників русинських організацій тих держав, в яких проживає автохтонне населення русинів (Словаччина, Україна (Підкарпатська Русь), Польща, Угорщина, Югославія і Чехія). Русинські національно-культурні організації цих держав делегують до СРР по одному представнику. Один член делегується від США і Канади, як членів-засновників СКР [29, арк. 1]. Кожна країна має право делегувати до робочої ради СКР найбільше десять делегатів з тих русинських організацій, які є членами СКР. Члени делегацій з окремих організацій обираються пропорційно кількості членів самих організацій. Мандат делегата СКР дійсний від останнього чергового засідання до наступного чергового засідання СКР [29, арк. 1]. Мандат члена СРР є дійсним від моменту обрання його на членських зборах СКР аж до моменту обрання нової СРР на наступному черговому засіданні СКР. Вибори СРР є останнім пунктом програми конгресу [29, арк. 2]. Якщо з надзвичайних причин член СРР не може далі виконувати свою роботу в цьому органі, делегати даної держави, які були на останньому засіданні СКР, повинні обрати нового представника до СРР [29, арк. 2]. Новообрана СРР з-поміж своїх членів під час засідання СКР обирає голову (таємним голосуванням) і заступника голови або секретаря більшою половиною голосів членів СРР [30, арк. 3; 29, арк. 2].

Додамо, що голова Світової Ради русинів є статутним представником Світового конгресу русинів, веде, керує і організовує діяльність засідання СРР, представляє організацію перед громадськістю і в засобах масової інформації. Він скликає регулярні засідання СРР, зазвичай два рази на рік, але, з надзвичайних причин, може це робити й частіше [29, арк. 2]; веде засідання СРР і членських зборів СКР та несе відповідальність за виконання рішень СКР й СРР. Заступником голови СРР стає автоматично член СРР з тієї країни, де повинно відбутися наступне, чергове, засідання СКР [29, арк. 2]. Заступник голови або секретар замінюють голову в обсязі, виділеним СРР або головою організації [30, арк. 3]. Кожний член організації має право приймати участь у конгресових засіданнях та інших міроприємствах СКР, а також: а) обирати і бути обраним до керівних органів організації й усіх її органів, б) рекомендувати на засідання і давати оцінку органам організації, пропозиції щодо їхньої діяльності. Обов'язком кожного члена організації є дотримання Статуту, пропагувати цілі, завдання й діяльність організації між широкими верствами русинського населення тощо [30, арк. 3–4].

Світовий конгрес русинів може бути розпущений за пропозицією Світової Ради русинів, якщо за це рішення проголосує більше половини присутніх делегатів чергового або позачергового засідання членів СКР [29, арк. 3]. В цьому випадку членські збори СКР вирішують подальшу долю й розпорядження власністю організації [30, арк. 4].

З припиненням діяльності організації, яка є членом СКР, припиняється її членство в СКР [29, арк. 2]. Центром СКР було місце перебування голови СРР, який був обраний на останньому засіданні СКР [29, арк. 2].

Аналізуючи вищевикладений матеріал, можна стверджувати, що проведення світового конгресу і сейму русинів на сході Словаччини слугувало своєрідним каталізатором, який прискорив розкол українсько-русинської меншини.

Відмітимо, що протистояння "русини" – "українці" було характерне насамперед для кіл інтелігенції й значною мірою було спричинене боротьбою за політичне лідерство в національному русі [20, с. 90; 31, с. 203–204]. Разом з тим, РО і СРУСР змагалися між собою за прихильність українсько-русинського населення у питанні національної ідентичності та за урядову підтримку.

Однак, на жаль, “мовно-політичні” дискусії й надалі продовжувалися, сторони через протистояння лідерів втрачали свої шанси на здобуття місць представниками від даної національної меншини у законодавчих та виконавчих органах влади усіх рівнів – від федерального до місцевого. Лише голову Ради СРУЧу М. Гиряка було обрано до складу Словацьких Національних Зборів. До листопадових 1990 р. виборів у місцеві органи самоврядування представники русинів-українців так і не змогли висунути об'єднаного списку кандидатів [20, с. 90].

Для закріплення у громадській свідомості доконечності етнічних і мовних переорієнтацій українців Східної Словаччини і Закарпаття були проведені Перший світовий Конгрес русинів (березень, 1991 р.), Перший русинський мовний конгрес (листопад, 1992 р, Бардіївські Купелі). Залучення до цих наукових заходів лише потрібних науковців дало очікуваний результат: було стверджено, що русини утворюють етнічну окремість і що вже підготовлений ґрунт для кодифікації русинської літературної мови. Розпочалася планомірна робота по організаційному утвердженню “русинів” у Східній Словаччині й на Закарпатті. Як наслідок – постановня Русинської оброди (на протигагу традиційному Союзові українців Словаччини) з друкованим органом “Народны новинкы”; на радіо і телебаченні виділено спеціальні години для русинів. Через засоби масової інформації здійснювалася підготовка громадської думки щодо самостійності русинів. Наступним кроком стало запровадження русинської літературної мови у шкільну практику [5, арк. 3].

Додамо, що ще в 1919 році постало питання письмової мови русинів, підняте Міністерством шкільництва і національної освіти Чехословацької Республіки перед Чеською академією наук [38], яка, в свою чергу висловила про русинів як про українців і рекомендувала, щоб для їх потреб, як офіційна мова, була введена модифікована “галицька українська мова”, оскільки, на думку академії, місцевою розмовною мовою русинів було малоросійське, тобто українське наріччя. Подібного висновку дійшла вже раніше частина власної русинської інтелігенції [39] і заслугою її прибічників вже від кінця передостаннього століття (XIX ст.) використовувалася кодифікована русинська мова, яка була дуже близькою рекомендованій “галицькій українській мові”. Її називали мовою карпаторуською (Vološin A. *Metodečeska gramatika karpatskoguskocho jazyka dľa národných škôl.* – Užhorod, 1899. *Vola vedaná niekoľkokrát*). Противники зазначеного висновку Чеської академії виголосили, що вони “не допустять, щоб до шкіл і адміністрації був уведений перекручений український жаргон” і вимагали, щоб “навчальною і офіційною мовою стала мова і правопис, які вживало населення до 1919 року [40], коли русини проживали в Угорській державі. Мову, яку рекомендували використовувати, була російська, пристосована до місцевої мови, яка мала свою граматику, видану ще в 60-х рр. XIX ст. (Sabov K. *Gramatika písmennago ruskago jazyka po obrazcu kučšich autorov.* – Užhorod, 1865). Цим конфліктом на самому початку республіки розпочалася довготривала суперечка з приводу не лише офіційної і навчальної мови русинів, але й про їхню культурну орієнтацію і національну ідентифікацію [35, с. 207].

Постановка питання про русинську мову і русинів як етнос неминуче загостило питання ступеня мовної близькості між собою тих, хто декларував себе русинами, а не українцями. Наявні діалектні відмінності між русинами зумовили визнання кількох гілок русинів, а відтак – кількох русинських мов, а саме тому на конгресі у Бардіївських Купелях було стверджено, що існує 5 русинських літературних мов: підкарпатська (закарпатська) русинська літературна мова, пряшівська, лемківська, мова воеводинських русинів Югославії, мова угорських русинів. Отже, опозицією українська мова – русинська мова не завершився процес мовного поділу, а з ним – і “етнічного” роздрібнення західної частини українського етносу [5, арк. 3–4]. Зауважимо, що згаданий науковий захід у Бардіївських Купелях був повністю фінансований Міністерством культури Словаччини [32, с. 10; 5, арк. 5].

Проте, РО все ж таки домоглася кодифікації русинської мови у 1995 р., що й послужило передумовою для запровадження її в початкових школах, використання на державному телебаченні та радіомовленні в програмах, адресованих національній меншині. СРУСР виступав проти подібних дій, мотивуючи тим, що русинська мова є лише діалектом української мови, а русини, як народ, не існують взагалі. Невдовзі, русинська мова була запроваджена до переліку шкільних предметів за вибором у 12 школах з 50 учнями, що її вивчали (1998/1999 н. р.) [33].

Цілковито можна погодитися з А. Дулебом про асиміляційні процеси, котрі відбуваються у Східній Словаччині, й втрату русинською спільнотою політичної еліти [34, с. 45]. Разом з тим, важко говорити про асиміляційні процеси саме “русинської народності”, зважаючи на переписи 1991 та 2001 рр., позаяк протягом 1991–2001 рр. відбувся чисельний приріст осіб, котрі ідентифікують себе русинами.

1. Magosci P. R. *Karpatskí Rusini a ich súčasné postavenie // Minority v politike. Kultúrne a jazykové práva. Zborník z medzinárodného sympózia o menšinách v strednej Európe, konané 13–16 novembra 1991 pod záštitou Václava Havla, prezidenta ČSFR, Bratislava-hrad, 1991. Editor Jana Plichtová. Vydal Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie.* – Bratislava, 1992. – S. 191–201.
2. *Global Report on Slovakia. Comprehensive Analyses from 1995 and Trends from 1996 / Edited by Martin Bútora and Péter Hunčík.* – Bratislava: Sándor Marái Foundation, 1997. – 332 p.
3. Гичка Н. Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів / Надія Гичка / Міністерство освіти і науки України. Ужгородський національний університет. Факультет суспільних наук. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 14. [Головний ред.: Вереш М., д. і. н.] – Ужгород: Видавництво УжНУ “Говерла”, 2010. – С. 168–170.
4. Gajdoš M., Konečný S. (eds.) *Rusini a ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989–1995): vyber z dokumentov I.* / Marián Gajdoš, Stanislav Konečný. – Prešov: Universum, 2005. – 210 s.
5. Гриценко П. Ю. Українська мова у Східній Словаччині: минуле і сучасне (аналітичний огляд) // Державний комітет України у справах національностей та релігії. Відділ Європейської інтеграції та міжнародного співробітництва / Поточний (внутрішній) архів Відділу європейської інтеграції та міжнародного співробітництва. Папка: III. 14. Словацька Республіка. Європейський конгрес українців. – Арк. 1–10.
6. Kovač D. *Národnostné menšiny na križovatke medzi vnútornou a zahraničnou politikou / Dušan Kovač / Národnosti na Slovensku: zostavil Ľudovít Haraksim.* – Veda: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 9–19.
7. Haraksim Ľ. *Národnostná identita rusinov na Východnom Slovensku / Ľudovít Haraksim / Národnosti na Slovensku: zostavil Ľudovít Haraksim.*

- Veda: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 71–80.
8. Konečný S. Transformácia spoločnosti a niektoré sociálno-ekonomické problémy Rusinov a Ukrajincov na Slovensku / Stanislav Konečný / *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti*: zostavil Štefan Šutaj. – Prešov: Universum, 2005. – S. 208–218.
 9. Sebareflexia postavenia a vývoja Rusinov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002. Vydavateľstvo Roberta Fico, 2002. – 128 s.
 10. Буркут И. Г. Русины Буковины: историческая судьба этнонима // *Мысль. Теория. Практика. Публицистика*. – 2004. – № 2(24). – С. 65–71.
 11. Буркут И. Г. Формирование национального самосознания русинского населения Бачки и Срема (конец XIX – XX вв.) // *Нация и национальный вопрос в странах Восточной и Юго-Восточной Европы во второй половине XIX – начале XX в.* – М.: Ин-т славяноведения и балканистики СССР, 1991. – С. 153–164.
 12. Балушок В. Як русини стали українцями // *Дзеркало тижня*. – 2005. – 16–29 липня.
 13. Štatistický Úrad SR www.statistics.sk.
 14. Magocsi P. R., Pop Í. (eds.) *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto, University of Toronto Press, Canada, 2005. – 570 s.
 15. Babotova L., Kvedatusova J. (eds.) *Slovensko-ukrajinský vzťahy v oblasti jazyka, literatury, historie a kultúry* // *Zborník materialov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 12–13 septembra 2002 v Prešove*. – Prešov, 2003. – 296 s.
 16. Зозуляк О. Розпочато діалог, що мав би принести користь // *Нове життя*. – Тижневик Русинів-Українців ЧСФР. – 8 грудня 1989 р. – № 49(39). – С. 1, 3.
 17. План організаційного забезпечення позачергового з'їзду Культурного союзу українських трудящих ЧССР // Поточний (внутрішній) архів Союзу русинів-українців Словацької Республіки, м. Пряшів. Том I: "Позачерговий з'їзд Культурного Союзу українських трудящих ЧССР". – Пряшів, січень 1990. – Арк. 1–5.
 18. Ілюк М. З'їзд русинів-українців Чехословаччини // *Дукля*. – 1990. – № 2. – С. 36–37.
 19. *Нове життя*. – 1990. – № 18. – 4 травня.
 20. Віднянський С. В., Сюсько І. М. Русини-українці в Чехо-Словаччині: процес національного самоусвідомлення // *Український історичний журнал*. – 1991. – № 5. – С. 86–95.
 21. Пропозиція постанови позачергового з'їзду русинів-українців Чехословаччини від 20 січня 1990 року, Пряшів // Поточний (внутрішній) архів Союзу русинів-українців Словацької Республіки, м. Пряшів. Том I: "Позачерговий з'їзд Культурного Союзу українських трудящих ЧССР". – Пряшів, січень 1990. – Арк. 1–2.
 22. Програмне проголошення з'їзду українців-русинів ЧССР // Поточний (внутрішній) архів Союзу русинів-українців Словацької Республіки, м. Пряшів. Том I: "Позачерговий з'їзд Культурного Союзу українських трудящих ЧССР". – Пряшів, січень 1990. – Арк. 1–2.
 23. Звіт виборчої комісії з'їзду русинів-українців Чехословаччини (голова комісії – д-р С. Нірода) // Поточний (внутрішній) архів Союзу русинів-українців Словацької Республіки, м. Пряшів. Том I: "Позачерговий з'їзд Культурного Союзу українських трудящих ЧССР". – Пряшів, січень 1990. – Арк. 1–3.
 24. План роботи Організації на найближчий період // Поточний (внутрішній) архів Союзу русинів-українців Словацької Республіки, м. Пряшів. Том I: "Позачерговий з'їзд Культурного Союзу українських трудящих ЧССР". – Пряшів, січень 1990. – Арк. 1–3.
 25. Алмашиї В. Позачерговий з'їзд Культурного Союзу українських трудящих 1990 року і національна самоідентифікація русинів-українців Чехословаччини на рубежі 80-х–90-х рр. XX ст. // *Prešovské politologické dni 2010. Výsledky výskumu. Medzinárodná konferencia doktorandov. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov, konanej 28–29. januára 2010 v priestoroch Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Martina Glosíková – Erik Germuška (zost.).* Vydavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Inštitút politológie. – Prešov, 2010. – S. 113–129.
 26. Плішкова А. Визначна акція // *Нове життя*. – Тижневик русинів-українців ЧСФР. – № 13(2251). – 2 квітня. – 1991. – С. 1–7.
 27. Зозуляк О. Міцно прозвучало: "Ми русини!" // *Нове життя*. – Тижневик русинів-українців ЧСФР. – № 13(2251). – 2 квітня. – 1991. – С. 1.
 28. Карпаторусини: новий чи відроджений народ? (3 виступу проф. Павла Роберта Магочія на першому Світовому конгресі русинів у Меджилабірцях) // *Нове життя*. – Тижневик русинів-українців ЧСФР. – № 13(2251). – 2 квітня. – 1991. – С. 6.
 29. Штатут Світового конгресу русинів. Ужгород, 26 юна 1999 // Поточний (внутрішній) архів громадської організації Світовий конгрес русинів / Папка: V-й Світовий конгрес русинів. – Арк. 1–3.
 30. Stanovy Občianskeho združenia Svetový kongres Rusinov // Поточний (внутрішній) архів громадської організації Світовий конгрес русинів / Папка: Станови Світового конгресу русинів. Про членів Світової Ради русинів. – Арк. 1–4.
 31. Mušínska M. Sučasni nositelia interpreti a badatelia ľudových tradícií Rusinov-Ukrajincov Slovenska: vzájomne vzťahy a konflikty príslušníkov dvoch národnostných orientácií spoločného etnika / Mikulaš Mušínska / *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti*: zostavil Štefan Šutaj. – Prešov: Universum, 2005. – S. 203–207.
 32. Додаток до газети "Нове життя" № 49 за 1992 р. – С. 10.
 33. Gajdoš M., Konečný S. Menšínova politika na Slovensku pred vstupom do Európskej unie // *Človek a spoločnosť*. – 2003. – № 1. – [www.saske.sk / cas / 1-2003 / index. htm](http://www.saske.sk/cas/1-2003/index.htm) 1.
 34. Duleba A. Potrebujú rusini politickú stranu? / Aleksander Duleba / *Rusini-historia, súčasnosť a perspektívy: spoločenskovedný seminár*. – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 44–49.
 35. Haraksim L. Národnostná identita Rusinov na východnom Slovensku (Historický Ústav Slovenskej akadémie vied. Bratislava, ČSFR) / Ludovít Haraksim / *Minority v politike, kultúrne a jazykové práva. Zborník z medzinárodného sympózia j menšinách v strednej Európe, konane 13–16 novembra 1991 pod záštitou Václava Havla, prezidenta ČSFR, Bratislava-hrad, 1991. Editor Jana Plichtová. Vedal Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie*. – Bratislava, 1992. – S. 207–212.
 36. Про русинське відродження див.: Haraksim L. K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do r. 1967. – Bratislava, 1961. – S. 115–116; Haraksim L. Hnutie Ukrajincov Zakarpatska a východného Dejenska a myšlienka slovanskej vzájomnosti / In: *Historický časopis*. – 1960. – 8. – S. 2, 3.
 37. Zákon č. 328/1938 Zb.: V Zákone o autonómii Podkarpatskej Rusi sa používa označenie "jihokarpatskí Rusini".
 38. Tichý F. Vývoj súčasného spisovného jazyka na Podkarpatskej Rusi. – Praha, 1938. – S. 112–113.
 39. Bileňký J., (Stripský H.). Staršia ruska písmennosť na Uhorščini. – Užhorod, 1907. – S. 9–11; Čopej L. Rusko-maďarskij slovar. – Budapešť, 1883. – S. 20–21.
 40. Beskid N. A. Karpatskaja Rus. – Prešov, 1920. – S. 88; Див. також: Vanat I. Narisy novitúoj istoriji ukrajinciv v schidnoji slovaččyny I. 1918–1938. – Prešov. – S. 321.

SUMMARY

Almashiy V. THE PRECONDITIONS AND THE FIRST WORLD CONGRESS OF RUSYNS IN MEDZHILABORTSI, HELD ON THE 23-24TH OF SEPTEMBER, 1991

On the basis of the papers of the organization "World Congress of Rusyns", foreign press (in particular, represented by diaspora in Slovakia), the author highlights the organization, realization, and basic problems, which were in the focus of the discussion among delegates, participants, and guests of the first world congress of Rusyns, held on the 23th-24th of September, 1991 (in Slovakia). The speech of Vasyl Turka, the Head of the Rusyn Obroda in Slovakia has been mentioned. It has been pointed to the national self-identification, which is different in different regions of Europe; to the language (the grammar of which should be created and introduced into schools); to the problems of the Rusyn national and professional culture; to the possibilities of establishing the economic connections among regions where the Rusyns live; to the "Novynky" (both – regional and interregional), which would announce the news about Rusyn national life to the whole world. The author highlights the questions, which were the topics of the discussion (the speeches presented by Vasyl Petrovaj, Andrij Kopcha, Pavlo-Robert Mahochi).